

هیدروپلیتیک و تأثیر آن بر روابط افغانستان و پاکستان

داکتر فاروق انصاری*

چکیده

آب را می‌توان عنصر بی‌بدیل و غیر قابل جایگزین دانست و نظر به اهمیتش از همان آغاز خلقت مورد توجه انسان‌ها قرار داشته است. در این‌که آب تا حد زیادی در ایجاد تمدن‌ها نقش داشته، هیچ شک و شبهه‌ای نیست و نیز در این‌که از اهمیت حیاتی آب نه تنها کم نشده؛ بلکه به دلیل تغییرات اقلیمی و افزایش جمعیت و دیگر عوامل مربوط به تغییر سبک زندگی انسان‌ها، اهمیت آن افزوده‌تر گردیده، باز هم هیچ شکی وجود ندارد؛ به‌نحوی که امروزه وجوه مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی و... نیز یافته است و بر مبنای افزایش شناخت همین ابعاد آب بوده که دانشی به نام «هیدروپلیتیک» (Hydro politics) وارد مطالعات آکادمیک و دانشگاهی شده است و این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، تأثیر همین جنبه آب بر روابط سیاسی دو کشور افغانستان و پاکستان را مورد بررسی قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: آب، هیدروپلیتیک، منازعه، سیاست خارجی، رود کابل، رود

سند.

* معاون سرمحقق و عضو آکادمی علوم افغانستان.

مقدمه

تغییرات اقلیمی، رشد جمعیت، تغییر در سبک زندگی و مصرف بی‌رویه آب به‌زودی بحران کم‌آبی در کشورها و بالتبع در آینده‌نه‌چندان‌دور، این ماده حیاتی را به یکی از عناصر و پدیده‌های مهم در سیاست خارجی و دیپلماسی مبدل خواهد کرد. در این میان، کشورهایی که با کمبود آب مواجه‌اند و یا برای تأمین آن به کشورهای همسایه و بیرونی متکی و نیازمندند، در آینده نزدیک با شدیدترین بحران و نیز خطر بزرگ‌تر از جنگ نظامی روبه‌رو خواهند شد؛ مانند پاکستان که برای تأمین آبش از جمله به رودخانه کابل و افغانستان وابسته است. این موضوع هرچند در ادبیات سیاسی و تاریخی چند دهه اخیر کشور کم‌تر مورد اشاره قرار گرفته است و به همین جهت تا حد زیادی مورد اهمال واقع شده است؛ اما هیچ شک و شبهه‌ای نمی‌توان نمود که پالیسی‌سازان و استراتژیست‌های پاکستانی به حساسیت موضوع پی برده و نسبت به هرکس دیگری از اعمال این ابزار قدرت علیه کشورشان آگاهند و به همین جهت سعی‌ها نموده‌اند و نیز تلاش می‌نمایند که در کشور همسایه‌شان، افغانستان، همیشه آب گل‌آلود، اوضاع بی‌سامان و اذهان پریشان باشد تا ایشان به ماهی مرادشان دست یابند؛ از این‌رو، در کنار موضوع اختلاف ارضی بر سر خط سرحدی دیورند، مسأله بسیار مهم دیگر که روابط دو کشور افغانستان و پاکستان را زیر تأثیر قرار داده است، آب‌هایی است که بدون حساب و کتاب و قراردادی، از افغانستان به پاکستان سرازیر می‌شود. این مقاله همین نقش آب بر روابط دو کشور مزبور را بررسی می‌نماید.

۱. متن

چیستی هیدروپلیتیک: هیدروپلیتیک ترکیبی متوازن از دو واژه «آب» و «سیاست» است و تأثیر و نقش‌آفرینی منابع آب بر سیاست کشورها را مورد مطالعه قرار می‌دهد. ظهور هیدروپلیتیک به‌عنوان یک دانش علمی، ارتباط زیادی به افزایش آگاهی نسبت به اهمیت آب دارد؛ زیرا به‌خصوص در سده بیستم، به‌درستی مشخص شد که آب یک پدیده چندوجهی است و گروه‌های انسانی همواره بر سر منابع آب به رقابت و حتی جدال و منازعه پرداخته و میان آب و سرنوشت خویش، پیوند برقرار ساخته‌اند؛ بنابراین، آب ماده سرنوشت‌ساز نیز هست و چون در حوزه سیاست وارد گردد، به‌عنوان ابزار مهم قدرت سیاسی نیز مبدل می‌شود. با توجه به موارد فوق، هیدروپلیتیک را می‌توان چنین تعریف کرد: «هیدروپلیتیک دانش مطالعه و جوه سیاسی، اقتصادی،

اجتماعی و زیست‌محیطی آب است و هدف از آن ارتقای سیاسی جوامع، امنیت منطقه‌ای، کامیابی توسعه اقتصادی و نیز توسعه زیست‌محیطی می‌باشد.» (عراقچی، ۱۳۹۳: ۹۷) هم‌چنین با توجه به ماهیت مناقشه برانگیز آب در منازعات میان کشورها و از جانب دیگر امکان همکاری بر سر تقسیم آب، بعضی از صاحب‌نظران هیدروپلیتیک را «مطالعه نظام‌یافته منازعات و همکاری‌ها میان دولت‌ها در خصوص منابع بین‌المللی آب» تعریف کرده‌اند (همان: ۹۹)؛ بنابراین، هدف هیدروپلیتیک به‌عنوان دانش جوان را می‌توان شناخت وضعیت موجود و یافتن زمینه‌هایی برای همکاری میان دولت‌ها و جست‌وجوی راه‌حل برای بحران آب دانست.

هیدروپلیتیک به‌طور مشخص در چهار حوزه زیر به مطالعه پدیده آب می‌پردازد:

۱. آب، منازعات و همکاری؛

۲. آب و محیط زیست؛

۳. آب و امنیت؛

۴. آب، جامعه و فرهنگ (همان: ۹۷).

با توجه به گرایش‌های مطالعاتی فوق می‌توان گفت که هیدروپلیتیک ناگزیر از روش‌شناسی‌های گوناگون برای درک ابعاد مختلف آب است و این امر می‌تواند بر پیچیدگی موضوع بیش‌تر بیفزاید؛ اما در میدان عمل، بیش‌تر در حوزه سیاست خارجی قرار می‌گیرد و چون سیاست خارجی در اختیار دولت‌ها است، بنابراین، پیوند میان هیدروپلیتیک و مسئولیت و صلاحیت دولت‌ها برقرار می‌شود؛ به‌ویژه در سه حوزه منازعه و همکاری، محیط زیست و امنیت.

۲. وضعیت آبی جهان و چالش‌های فرارو

این واقعیت که بیش از ۲/۳ زمین را آب فراگرفته است، ممکن این پندار را ایجاد کند که سیاره ما را کم‌آبی تهدید نمی‌نماید؛ اما اگر بدانیم که ۹۷٪ آب‌ها شور بوده و فقط ۳٪ آب شیرین در سیاره ما وجود دارد که از آن جمله نیز ۶۹٪ به‌صورت یخ در دو قطب شمال و جنوب زمین عجزاً قابل استفاده نیستند، پی به ارزش فوق‌العاده حیاتی آب خواهیم برد.

توضیحاً عرض می‌کنیم که: انرژی خورشیدی در مجموع در یک سال ۱۱۳ هزار میلیارد متر مکعب نزولات را به‌صورت برف و باران برای زمین فراهم می‌کند که از آن جمله ۷۲ هزار میلیارد

متر مکعب تبخیر شده و ۴۱ هزار میلیارد متر مکعب در رودخانه‌ها و جوی‌ها جاری می‌گردد (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۲۲). از این جمله ۲۸ هزار میلیارد متر مکعب آب به صورت سیلاب، بار دیگر راهی بحر می‌شود و فقط ۱۲ هزار میلیارد متر مکعب آب می‌ماند که ۶۹٪ آن نیز در دو قطب زمین به صورت یخ است؛ بنابراین، فقط ۷ هزار میلیارد متر مکعب آب قابل دسترسی بوده و از این مقدار نیز ۶۰٪ کل منابع آبی در اختیار ده کشور؛ از جمله روسیه، چین، هند، امریکا، برازیل، اندونزیا و... می‌باشد. این در حالی است که ۷۲٪ جمعیت جهان در کشورهای افریقایی و آسیایی متمرکز هستند؛ اما از ۴۷٪ آب تجدیدشونده برخوردار می‌باشند؛ به‌ویژه خاورمیانه با داشتن ۵٪ جمعیت جهان، فقط از ۱٪ آب شیرین جهان بهره‌مند است (مهریزی، ۱۳۹۶).

۳. چالش‌های فرارو

چالش‌های جهانی آب را می‌توانیم در محورهای زیر دسته‌بندی نماییم:

۱. تغییرات اقلیمی و گرم‌شدن زمین که در نتیجه، میزان استفاده از آب را چند برابر ساخته است.

۲. افزایش جمعیت جهان؛ در سال ۱۹۹۰م، ۲۸ کشور با جمعیت کل ۳۳۵ میلیون نفر با کمبود آب یا کم‌آبی مواجه بودند؛ اما پیش‌بینی آن است که طی چند دهه آینده، در نتیجه افزایش جمعیت، مصرف آب به بیش از ۳۵ برابر افزایش یابد و تا سال ۲۰۲۵ میلادی، بین ۴۶ تا ۵۲ کشور با جمعیت یک تا سه میلیارد نفر با این مشکل مواجه خواهند شد (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۲۴).

۳. تغییر سبک زندگی؛ این امر به‌خصوص در کشورهای رو به انکشاف افزایش مصرف آب را نیز به‌بار آورده است؛ مثلاً بر اساس پیش‌بینی‌ها، مصرف آب در کشورهای عربی تا سال ۲۰۲۵ میلادی، به دو برابر آبی خواهد رسید که آنان به‌صورت طبیعی دریافت خواهند کرد (مهریزی، ۱۳۹۶).

۴. پایین آمدن سطح منابع و سفره‌های زیرزمینی آب؛ باید عرض کرد که استفاده از سفره‌های آبی زیرزمینی به‌عنوان آخرین راه‌کار برای رفع کم‌آبی، در شماری از کشورها متداول شده و این کار افت سطح آب‌های زیرزمینی را بار آورده است؛ مثلاً از یک متر در پکن تا سی متر

در ایالت تامپیل نادوی هند در یک سال افت آب صورت می‌گیرد (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۲۴). در شهر کابل این افت میان سه تا هفت متر در سال دانسته شده است.

۴. هیدروپلیتیک پاکستان

پاکستان در همسایگی افغانستان، چین، هندوستان و ایران، ششمین کشور پرنفوس جهان و دومین کشور دارنده بیش‌ترین نفوس مسلمان است. تمدن کشور پاکستان با ۲۵۰۰ سال سابقه در تاریخ موسوم به تمدن «ایندوس» یا «سند» است (رابرتس، ۱۳۸۶: ۸۷). این تمدن از قدمتی به اندازه قدمت تمدنی کشورهای مجاورش از جمله افغانستان برخوردار بوده و در رده‌بندی منطقه‌ای، پس از تمدن‌های «میان‌رودان» (بین‌النهرین) و مصر قرار می‌گیرد (عالم‌خیل، ۱۳۹۰: ۱۹). از نظر خصوصیات جئوپلیتیکی نیز این کشور شباهت فراوانی به ایران و افغانستان دارد و به همین جهت، دارای مشترکات تاریخی فراوانی با دو کشور مزبور و نیز هند می‌باشد (همان). «دوبلیچ مولر»، مؤرخ و جغرافی‌دان مشهور، پاکستان را هدیه و تحفه سند دانسته است، هم‌چنان که مصر را موهبت نیل گویند؛ بنابراین، تمدن و نیز قوام و حیات این کشور تا حد فراوانی وابسته به سند است؛ یعنی رودخانه‌ای که آب آن عمدتاً از برف و یخچال‌های طبیعی هیمالیا، قره‌قروم و هندوکش محدوده تبت، ایالت جامو و کشمیر هند و گلگت- بلتستان پاکستان تأمین می‌شود و پس از عبور از منطقه جامو و کشمیر و گلگت- بلتستان، بخش میانی پاکستان را پیموده و در نزدیکی بندر کراچی به دریای عمان می‌ریزد.^{۱۳}

سند که نام ایندیا و هندو نیز از آن گرفته شده است (نهر، ۱۳۸۶: ۲۴۹) در ریگ ودا به نام «سایپتا سندهو» و در اوستا به عنوان «هپتا هندو»- هردو به معنای هفت رودخانه- ذکر شده است. سند را رودخانه ملی پاکستان نیز گویند (رودسند رود عارفانه، ۱۳۹۶) و مساحت آبریز آن ۲۵٪ کل خاک پاکستان را تشکیل می‌دهد. بیش‌ترین زمینه‌های زیر کشت آبی این کشور در همین حوزه آبریز قرار داشته و امکانات زندگی ۸۰ تا ۸۵٪ نفوس پاکستان را در خود فراهم آورده است (فهیم، ۱۳۹۵: ۲۸). طول رودخانه سند ۳۱۸۰ کیلومتر و مقدار آب‌دهی سالانه این حوزه و شاخه‌های فرعی آن، به ۱۵۲ میلیون ایکرفوت می‌رسد (همان). نکته درخور دقت همراهی شاخه غربی یا رودخانه کابل، کتر و سایر رودخانه‌های افغانستان به سند است که به گزارش شماره مؤرخ ۲۴/ مارچ/ ۲۰۰۴ روزنامه «نیشن»، بیش از ۱۸ میلیون ایکرفوت آب را وارد پاکستان

می‌کند (همان).

پاکستان ۳۶٪ آب موردنیاز خود را از بیرون کشور دریافت می‌کند و سهم افغانستان از آن میان ۲۰٪ است.

نام کشور پاکستان در زمره کشورهای است که تا سال ۲۰۳۵ میلادی، با ریسک بالایی از تنش آبی قرار دارند (عراقچی، ۱۳۹۳: ۱۰۰) و همین اکنون سهم سرانه آب در این کشور از ۱۰۰۰ تا ۱۱۰۱ متر مکعب در سال گفته شده است که نشانگر ورود این کشور به مرحله بحران آب است. طبق اعلام برنامه آب سازمان ملل متحد، پاکستان در ردیف هفتم از جمله ده کشوری قرار می‌گیرد که با مشکل مزمن کم‌آبی روبه‌رو می‌باشند. سایر کشورها عبارت‌اند از سومالی، موریتانی، سودان، نیجریه، عراق، ازبکستان، مصر، ترکمنستان و سوریه (همان: ۲۹).

۵. چالش‌های فرارو

در یک تحلیل، جامعه پاکستان در آستانه فاجعه عظیم ناشی از بحران کمبود آب قرار دارد و این وضعیت بیش‌تر به علت چالش‌هایی است که این کشور هم اکنون با آن‌ها دست و پنجه نرم می‌کند که به صورت کلی عبارت‌اند از:

۱. رشد سریع جمعیت و بالتبع بالارفتن تصاعدی مصرف آب شیرین؛ زیرا جمعیت این کشور از ۱۳۲ میلیون نفر در سال ۱۹۹۸ به حدود ۲۰۰ میلیون نفر در سال ۲۰۱۶ تخمین زده شده است (صدای آمریکا: ۱۳۹۶).

۲. دومین چالش مهم، مصرف بی‌رویه آب در این کشور است؛ به نحوی که گفته می‌شود از لحاظ حجم کل، پاکستان چهارمین نرخ مصرف آب جهان را دارد و هیچ اقتصادی در جهان به اندازه اقتصاد پاکستان وابسته به آب نیست (خوگیانی، ۱۳۹۴: ۷۲). در مناطق شهری پاکستان- به استثنای بخش‌هایی از اسلام‌آباد، کراچی و حیدرآباد- از آب‌های زیرزمینی برای تأمین نیازمندی‌های آبی استفاده صورت می‌گیرد و این امر باعث پایین‌رفتن سطح آب زیرزمینی شده است. داده‌های جدید ماهواره‌ای توسط «ناسا» در سال ۲۰۱۵ میلادی نشان می‌دهد که آب زیرزمینی پاکستان نیز در بسیاری از بخش‌ها، از جمله در سند، در حال خالی‌شدن است و چشم‌اندازی برای پرشدن مجدد آن وجود ندارد. به‌دنبال تخلیه سفره مزبور، سطح زمین در

قسمت‌هایی از لاهور حدود بیست متر نشست کرده است (همان: ۷۳). بر اساس یک مطالعه، کل آب مصرف‌شده پاکستان در سال ۲۰۰۰ میلادی، ۱۶۹/۳۸۴ میلیارد متر مکعب می‌رسید که از جمله ۹۶٪ در بخش زراعت، ۲٪ برای مصرف خانگی و ۲٪ هم برای مقاصد صنعتی به مصرف رسیده است (فهیم، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳. ضایع‌شدن آب در پاکستان مهم‌ترین چالش دیگر این کشور در عرصه هیدورپلیتیک به حساب می‌آید؛ زیرا مطالعات انجام‌شده ثابت ساخته است که تنها ۱۰٪ از آب‌های جاری در پاکستان، پشت بندهای این کشور ذخیره می‌شود و ۹۰٪ دیگر به دلیل نبود امکان ذخیره‌سازی آب، به هدر می‌رود و یا آن‌که در نهایت به بحر می‌ریزد (بحران آب در کمین پاکستان: ۱۳۹۶). پاکستان ضمن آن‌که مقدار زیاد آبش به هدر می‌رود و تأسیسات کافی برای تصفیه فاضلاب ندارد، در عین حال، پروژه‌های بزرگ بندسازی و مهار آب آن نیز به دلیل نبود منابع مالی کافی، به نتیجه نرسیده و تا هنوز مزارع و باغ‌های آن به شیوه سنتی آبیاری می‌شود و از این ناحیه نیز آب فراوانی را از دست می‌دهد. از حیث نزولات آبی آسمانی نیز این کشور از ۲۵۰ میلی متر تا ۱۲۵۰ میلی متر بارندگی در سال دارد؛ اما بیش‌تر با دمای مانسون در اواخر تابستان همراه است که غیر قابل اطمینان بوده و در حالت نوسان قرار دارد (عالم‌خیل، ۱۳۹۰: ۸).

با توجه به موارد فوق، می‌توانیم بگوییم که پاکستان با خطر بزرگ‌تر از تروریسم روبه‌رو بوده و آن بحران ناشی از کمبود آب است.

بنیاد اندیشه

تأسیس ۱۳۹۴

۴. وابستگی مفرط به آب‌های افغانستان و هندوستان؛ چالش مهم‌تر، وابستگی سالانه این کشور به ۳۶٪ فیصد آب از خارج است که از آن جمله ۲۰٪ را از افغانستان و بقیه‌اش را از هند تأمین می‌کند. پاکستان با هندوستان با میانجی‌گری بانک جهانی پس از چندین سال مذاکرات دشوار دوجانبه، سرانجام در ۱۹۶۰ میلادی موفق به امضای قرارداد "IWT" شد و دولت وقت امریکا به ریاست جمهوری «آیزنهاور»، آن قرارداد را «نقطه روشن در تصویر جهانی بسیار افسرده» توصیف کرد. این قرارداد تا کنون به‌رغم چندین چالش، جان سالم بدر برده است و دولت هندوستان با وجود نیاز به آب سند که از آن کشور به پاکستان سرازیر می‌شود، تا کنون از جریان آن به‌سوی پاکستان جلوگیری نکرده است (کاگلمن، ۱۳۹۵)؛ اما اظهارات اخیر مقامات هندی که «خون و آب نمی‌تواند با هم جریان پیدا کند»، نگرانی پاکستان از لغو قرار داد "IWT" را برانگیخته است و آشکار است که در صورت انجام این کار، آسیب بسیار زیادتری نسبت به

هر جنگی به پاکستان خواهد رسید (همان).

با وجود چنین قراردادی میان پاکستان و هندوستان، متأسفانه افغانستان و پاکستان هیچ‌گونه قرارداد نوشته‌شده‌ای در باب رودخانه کابل که به پاکستان سرازیر می‌شود، ندارند و واضح است که در صورت روی کار آمدن حکومت مرکزی قوی در افغانستان، این امر می‌تواند به چالش بسیار جدی برای پاکستان تبدیل شود. حال با توجه به احتمال چنین خطری برای آن کشور، بسیار طبیعی به نظر می‌رسد که پاکستان نسبت به ثبات سیاسی در افغانستان حساس باشد و نگذارد که آب خوش از گلوی مردم و حاکمان افغانستان به زیر رود.

۶. هیدروپلیتیک افغانستان

در شرایط نه‌چندان خوب جهانی و منطقه‌ای، شاید از خوش‌چانسی‌های افغانستان یکی هم این باشد که این کشور به دلیل دارا بودن نقاط مرتفع برف‌گیر، منشأ و سرچشمه آب شیرین بسیاری از رودها و آب‌های جاری است که عمدتاً به جانب کشورهای همسایه جاری می‌شوند. اوسط بارندگی در مناطق غربی و شرقی کشور ۲۵۰ میلی‌متر، در ساحات شمال شرقی و ارتفاعات بالاتر از سه هزار متر و کوه‌ها از ۴۵۰ تا ۱۰۰۰ میلی‌متر در سال می‌رسد (پوپل، ۱۳۹۶). بیش‌تر از ۸۰٪ منابع آبی افغانستان را برفی تشکیل می‌دهد که در ارتفاعات بیش‌تر از ۲۰۰۰ متر می‌بارد و از آن جمله ۸۰٪ منابع آبی از کوه‌های هندوکش سرچشمه می‌گیرد (همان). در افغانستان حداقل در ۱۰-۱۵ سال یک‌بار، زمستان با پایین‌ترین سطح بارندگی و گاهی در دو سال پی هم رخ می‌دهد.

در مجموع، افغانستان دارای پنج حوزه آبی است (رود آمو، شمال، حوزه غربی، حوزه هلمند و کابل) و طبق برآورد وزارت انرژی، آب این کشور سالانه از ۵۷ میلیارد متر مکعب آب جاری و ۱۸ میلیارد متر مکعب آب زیرزمینی برخوردار می‌باشد. این رقم چند سال پیش بر اساس مطالعات انستیتوت بین‌المللی مدیریت آب، به ۵۵ میلیارد متر مکعب آب جاری و بیست میلیارد متر مکعب آب‌های زیرزمینی در سال می‌رسید (عظیمی، ۱۳۹۰: ۲۱۸/پیمان، ۱۳۹۴). سهم سرانه آب در افغانستان ۲۷۷۵ متر مکعب آب است (پوپل، ۱۳۹۶)؛ اما در شمال کشور همین سهم به ۶۷۴ متر مکعب در سال می‌رسد (مرکز مطالعات استراتژیک افغانستان، ۱۳۹۶). بر اساس یافته‌های یک سروی، ۷۸٪ مردم در شهرهای افغانستان به آب آشامیدنی دسترسی دارند و این رقم در روستاها و قریه‌های کشور به ۳۹٪ کاهش می‌یابد؛ اما به‌صورت مجموعی، ۴۸٪ مردم

افغانستان به آب پاک دسترسی دارند (همان) و در کل از ۳۰٪ آب‌های افغانستان در داخل کشور استفاده می‌شود و ۷۰٪ دیگر راهی کشورهای مجاور می‌گردد.

ویژگی مهم رودهای افغانستان را می‌توانیم چنین بیان کنیم:

۱. رودهای افغانستان به دلیل شیب تند و تیزی آب که ناشی از کوهستانی بودن طبیعت این کشور است، قابل کشتیرانی نیستند؛ البته به استثنای قسمتی از آمودریا در ناحیه شیرخان بندر در کندز آن هم در فصل آبخیزی.

۲. در مجموع، مقصد آب‌های جاری در رودهای افغانستان، کشورهای همسایه است.

۳. کنترل و نظارت حساب‌شده‌ای بر آب‌های روان افغانستان وجود ندارد.

بنابراین، از منظر هیدروپلیتیک، دست‌کم تا کنون دستگاه دیپلماسی و تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی افغانستان نتوانسته‌اند و یا هم نخواستند که از این وسیله بسیار مهم و ابزار بس مؤثر، در روابط خویش با همسایگان چه در زمینه وادار ساختن ایشان به دست برداشتن از سیاست‌های خصمانه و یا برعکس در عرصه تعمیق همکاری و دوستی کار بگیرند. از آن میان، به ویژه رودخانه کابل را که در جنبه مثبت می‌توانست بسیاری از مشکلات ما با کشور پاکستان را حل کند و همکاری و همیاری آن کشور را جلب نماید، مورد اشاره قرار می‌دهیم.

بنیاد اندیشه

تاسیس ۱۳۹۴

۷. رودخانه کابل

رود کابل پس از حرکت از منشأ خویش در ناحیه سنگلاخ و کوه‌های پغمان، راه طولانی ۳۶۰ کیلومتری را در داخل افغانستان می‌پیماید و پس از پیوستن رودهای گل‌بهار، پنجشیر، لوگر، کتر، علی‌شنگ و علی‌نگار به آن، در ناحیه تورخم وارد پاکستان می‌شود و در آن کشور نیز پس از پیمودن حدود ۱۴۰ کیلومتر در سرزمین پیشاور، نهایتاً در قسمت اتک به دریای سند اتصال می‌یابد. به همین جهت، رود کابل را نیز در حوزه رودخانه سند دانسته‌اند و به همین نام نیز یاد می‌شود و از طریق دریای سند به بحر راه پیدا می‌کند (عبداللهی، ۱۳۸۸: ۹۸).

دبت آب دریای کابل در حصه تورخم بین سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۴ میلادی، معادل به ۳۰۰۰ متر مکعب در ثانیه دانسته شده است (خوگیانی، ۱۳۹۴: ۶۷). در سایت اینترنتی رسمی وزارت آب و برق پاکستان، آب رودخانه‌های پاکستان در سه مقطع در سال‌های ۱۹۲۲-۱۹۵۵، ۱۹۶۲-

۱۹۹۵ و ۲۰۰۰-۲۰۰۲ در یک جدول به نمایش گذاشته شده است که از آن جمله رودخانه کابل یکی از رودخانه‌های مهم تأمین‌کننده آب پاکستان به حساب می‌رود. بر اساس این جدول، در مقطع اول از مجموع ۱۸۹ میلیون ایکرفوت آب تمامی رودخانه‌های پاکستان، رودخانه کابل ۲۶ میلیون ایکرفوت، در مقطع دوم از مجموع ۱۴۸/۸ میلیون ایکرفوت، ۲۳/۴ میلیون ایکرفوت و در مقطع سوم از مجموع ۹۲/۶۲ میلیون ایکرفوت، ۱۸/۹ میلیون ایکرفوت آب آن را تشکیل می‌دهد و در حدود ۲۰٪ نیازهای آبی سالانه پاکستان را برآورده می‌سازد (فهیم، ۱۳۹۵: ۲۸). روزنامه نیشن پاکستانی نیز به نقل از مقامات رسمی پاکستان در روز ۲۴/ مارچ / ۲۰۰۴ نوشت که از رودخانه‌های کابل، کنر و سایر رودخانه‌های افغانستان جمعاً بیش از ۱۸ میلیون ایکرفوت آب به پاکستان سرازیر می‌شود؛ در حالی که مجموع آب موردنیاز پاکستان ۱۱۶ میلیون ایکرفوت در سال می‌باشد (همان).

نتیجه

از باب نتیجه بحث می‌توان یادآور شد که در مورد آب‌های سرازیرشده افغانستان به پاکستان، هیچ‌گونه قراردادی دست‌کم تا کنون وجود ندارد. حال با توجه به قیمت جهانی آب که حداقل در حدود ۱ تا ۱/۵ دلار در یک متر مکعب می‌باشد (پیمان، ۱۳۹۴)، می‌توان با یک حساب سرانگشتی حدس زد که افغانستان چیزی در حدود بیست تا بیست و پنج میلیارد دلار از ناحیه آب در یک سال به پاکستان سود می‌رساند و بنابراین، بسیار طبیعی می‌نماید که آن کشور خواهان حکومت مرکزی قوی، ثبات سیاسی و آرامش پایدار در افغانستان نباشد و به هر وسیله ممکن متوسل گردد تا با گل‌آلودکردن آب، از افغانستان آب شیرین و حیاتی رودخانه کابل را به‌دست آورد.

به‌نظر می‌رسد بیش از مسأله ارضی و تبعات ناشی از امضای قرارداد دیورند که از سوی شماری از شاهان گذشته افغانی و نیز قدرت‌های بین‌المللی قبول شده است، آنچه در روابط افغانستان و پاکستان تأثیر بس‌مهم و عمیق دارد، مسأله آب است که تا حد زیادی متأسفانه مورد اهمال و شاید هم اغفال حاکمان افغانی قرار گرفته است و تا کنون نتوانسته و یا هم نخواسته‌اند تا با مشخص‌ساختن و تثبیت حق‌آبه پاکستان از درک آب اضافی سرازیرشده به آن کشور، سرمایه و سود سرشاری به‌دست آورند و یا لاقلاً به‌عنوان یک ابزار مؤثر و کارا به‌منظور دست‌برداشتن پاکستان از سیاست خصمانه چنددهه گذشته در قبال افغانستان و نیز حاضر‌ساختن مقامات آن

کشور به همکاری و دوستی صادقانه با افغانستان، بهره ببرند.

بدون شک، قدم نخستِ ضروری در این خصوص، تثبیت دقیق مقدار آب‌های جاری به جانب پاکستان به منظور مشخص ساختن حق‌آبه دو طرف و سپس احداث و ایجاد بندها و سدهای آبی برای مهار و استفاده بهینه در بخش‌های کشاورزی، تولید برق و مصارف دیگر داخلی است که در عین حال در عرصه هیدروپلیتیک و دیپلماسی آب نیز می‌تواند دست سیاست‌گذاران را برای اعمال فشار بر پاکستان بازگذارد، تا بدین‌وسیله آنچه را حق مردم و کشور افغانستان از کشور همسایه هست، بازستانند. به امید آن روز.

منابع

۱. «پاکستان پس از دو دهه نفوس شماری می‌کند»، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۷/۳)، به نشانی: <http://www.darivoa.com>
۲. پوپل، کریم، «تنظیم منابع آب در افغانستان»، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۶/۱۴) به نشانی: <http://fa.wikipedia.org>
۳. پیمان، وحید، «دیپلماسی آب، فرصت تاریخی در عرصه سیاست خارجی»، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۶/۲۵) به نشانی: <http://8am.af>
۴. خوگیانی، صایمه (۱۳۹۴)، «تأثیر هیدروپلیتیک بر روابط سیاسی افغانستان و پاکستان»، استاد راهنما دکتور فاروق انصاری، دوره ماستری، پوهنتون کاتب.
۵. رابرتس، جان موریس (۱۳۸۶)، تاریخ جهان، ترجمه منوچهر شاداب، تهران، انتشارات بهجت.
۶. «رود سند، رودخانه عارفانه در پاکستان»، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۱/۲۶)، به نشانی: <http://paki-stan.news/index.php/fa/tourism>
۷. صادقی، سید شمس‌الدین (۱۳۹۵)، «هیدروپلیتیک و امنیت ملی»، فصلنامه راهبرد، س ۲۵، ش ۸۱.
۸. عالم‌خیل، عبدالقادر (۱۳۹۰)، نگاهی به پاکستان، کابل، مرکز مطالعات استراتژیک وزارت خارجه.
۹. عبداللهی، حسن (۱۳۸۸)، افغانستان تبیین الگوی مطلوب نظام شهری، مشهد، پاپلی.
۱۰. عراقچی، سید عباس (۱۳۹۳)، «دیپلماسی آب، از منازعه تا همکاری»، فصلنامه سیاست جهانی، دوره سوم، ش ۴.
۱۱. عظیمی، محمدعظیم (۱۳۹۰)، جغرافیای طبیعی افغانستان، کابل، انتشارات امیری.
۱۲. فهیم، نجیب‌آقا (۱۳۹۵)، آب، صلح و امنیت برای همه، (هیدروپلیتیک افغانستان عاملی بالقوه برای صلح‌پروری)، کابل، گفت‌وگوی سبز منطقه‌ای.
۱۳. کاکلمن، مایل، «IWT توافقی ۵۶ ساله بر سر چگونگی مدیریت رودخانه سند»، ترجمه روزبه آرش، فارم پالیسی، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۶/۱۵) به نشانی: <http://irdiplomacy.ir/fa/page1>

۱۴. مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی، «وضعیت آب‌های افغانستان»، (آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۶/۲۵)،
به نشانی: <http://csrskabul.com/pa>
۱۵. مهریزی، محسن، «صلح جهانی و ضرورت دیپلماسی آب»، مؤسسه مطالعات راهبردی اسلام معاصر،
(آخرین تاریخ دسترسی ۱۳۹۶/۵/۲۰)، به نشانی: <http://maraminstitute.com/notes/13630>
۱۶. نهرو، جواهر لعل (۱۳۸۶)، نگاهی به تاریخ جهان، ترجمه محمود تفضلی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ج ۱، ۱۳.